

विमलकुमार सुवेदीको *रोसा* उपन्यास : मिथकहरूको पुनर्लेखन

जीवनकुमार श्रेष्ठ¹

लेखसार

विगतका रचनाकृतिहरूलाई वर्तमान समयमा पुनः लेख्नु पुनर्लेखन हो । यसमा पूर्वकृतिका पात्र र घटनाहरूलाई वर्तमान सन्दर्भसँग जोडेर नवीन किसिमले प्रस्तुत गरिन्छ । विगतमा रचना गरिएका कृतिहरू वर्तमान समयमा सान्दर्भिक नहुने भएकाले त्यसप्रति आलोचनात्मक दृष्टि प्रस्तुत गर्दै नवीनताको खोजी गर्नु यसको विशेषता भएकाले उत्तरआधुनिकतावादी लेखनले यसलाई महत्त्वपूर्ण 'टेक्निक'का रूपमा उपयोग गरेको छ । उपन्यासकार विमलकुमार सुवेदीको '*रोसा*' उपन्यासमा पूर्वीय परम्परामा प्रचलित मिथकहरूको पुनर्लेखन गरी पाश्चात्य जगत्मा विकसित उत्तरआधुनिकतावादी चिन्तन प्रस्तुत गरिएको छ । सत्य शाश्वत र निरपेक्ष हुँदैन, यो समयानुसार परिमार्जित हुन्छ । समग्रताको अध्ययनबाट मात्र सत्यको नजिक पुग्न सकिन्छ तर मावन जीवनको निश्चित समयले समग्रतालाई बोध गर्न नसक्ने भएकाले मानवीय ज्ञान अपूर्ण रहेको छ भन्ने उत्तरआधुनिकतावादी दृष्टिको अभिव्यक्तिका निमित्त यस उपन्यासमा सिद्धार्थ गौतमको गृहत्याग, गङ्गा नदीको पृथ्वी अवतरण र कृष्ण-अर्जुन संवादको पुनर्लेखन गरिएको छ । यसमा परम्परागत मूल्य र मान्यताको आलोचना गर्दै त्यसलाई वर्तमान सन्दर्भानुसार परिमार्जन गर्नुपर्छ भन्ने विचारका साथै सामाजिक, राजनीतिक तथा प्रशासनिक क्षेत्रमा देखापरेका विकृत प्रवृत्तिप्रति व्यङ्ग्य प्रहार गर्न पनि मिथकहरूको पुनर्लेखन गरिएको छ ।

मूल शब्दावली : पुनर्लेखन, पुनर्पठन, मिथक, उत्तरआधुनिकतावाद ।

विषयपरिचय

विमलकुमार सुवेदी (२०१३) साहित्यिका आख्यान र कविता विधाका साथै दर्शन, भाषाशास्त्र, इतिहास आदि क्षेत्रमा सिद्धहस्त व्यक्तित्व हुन् । पूर्वीय र पाश्चात्य वाङ्मयका अध्येता सुवेदीका *दुई हजार वर्ष* (२०४०), *मेरी छोरी* (२०४६), *खडेरी* (२०४९), *देवयानी* (२०४८), *रोसा* (२०६९), *किर्ते महाभारत* (२०७१) आदि औपन्यासिक कृतिहरू प्रकाशित छन् ।

1 डा. श्रेष्ठ पाटन संयुक्त क्याम्पसमा नेपाली विषयका उपप्राध्यापक हुनुहुन्छ ।

234 विमलकुमार सुवेदीको रोसा उपन्यास : मिथकहरूको पुनर्लेखन

उत्तरआधुनिकतावादी चिन्तन प्रस्तुत गरिएको रोसा उपन्यासमा सत्यको यथार्थ र समग्र ज्ञान बोधगम्य नहुने, यो चिरस्थायी तथा शाश्वत पनि हुँदैन भन्ने उत्तरआधुनिकतावादी दृष्टिलाई पुनर्लेखनका माध्यमबाट प्रस्तुत गरिएको छ ।

पुनर्लेखन उत्तरआधुनिकतावादी लेखनको एउटा महत्त्वपूर्ण प्रवृत्ति हो । प्रकृतिको अपूर्णतालाई कलामा पुनर्लेखन गर्ने परम्परा धेरै पुरानो भए पनि पठन र पुनर्पठनका क्रममा पाठकले विगतका कृतिहरूमा देखेका अपूर्णताहरूलाई पूर्णता प्रदान गर्न पुनर्लेखन गर्दछ भन्ने मान्यता नवीन रहेको छ । उपन्यासकार सुवेदीको यस उपन्यासमा पूर्वीय मिथकहरूलाई नवीन सन्दर्भमा पुनर्लेखन गरी उत्तरआधुनिकतावादी दृष्टि प्रस्तुत गरिएको छ । यस प्रकारको प्रयोग नेपाली उपन्यासका सन्दर्भमा नवीन प्रवृत्तिको भएकाले यस शोध लेखमा पुनर्लेखनको सैद्धान्तिक पक्षको चर्चा गर्दै प्रस्तुत उपन्यासमा गरिएका पुनर्लेखनको विश्लेषण गरिएको छ । यस क्रममा प्रस्तुत उपन्यासमा गरिएका पुनर्लेखन के-कस्ता रहेका छन् ? र यस उपन्यासमा गरिएका पुनर्लेखनले के-कस्तो दृष्टि प्रस्तुत गरेको छ भन्ने समस्याको समाधानमा यो अनुसन्धान केन्द्रित रहेको छ ।

सामग्री सङ्कलन र विश्लेषण विधि

प्रस्तुत अध्ययन विमलकुमार सुवेदीको रोसा (२०६१) उपन्यासमा प्रयुक्त पुनर्लेखनको विश्लेषणमा केन्द्रित रहेको छ । तसर्थ यस अनुसन्धान कार्यका निम्ति उपन्यासकार सुवेदीको रोसा उपन्यास प्राथमिक सामग्री रहेको छ । यस उपन्यासलाई पुनर्लेखनको सैद्धान्तिक पक्षहरूलाई आधार बनाएर विश्लेषण गरिएको हुनाले पुनर्लेखनका सन्दर्भमा चर्चा भएका विभिन्न पुस्तक, लेख आदिलाई पनि सामग्रीका रूपमा उपयोग गरिएको छ । रोसा उपन्यास र पुनर्लेखनका सम्बन्धमा चर्चा गरिएका सामग्रीहरू यसमा द्वितीयक सामग्रीका रूपमा रहेका छन् । यी सामग्रीहरूको खोजी पुस्तक अध्ययन र इन्टरनेटका माध्यमबाट गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधकार्यमा पुनर्लेखनका सैद्धान्तिक पक्षहरूलाई आधार बनाई रोसा उपन्यासको विश्लेषण गरिएको हुनाले यसमा निगमनात्मक विधिको प्रयोग गरिएको छ । यस क्रममा क्रिस्टियन मोरारु, रोलाँ बार्थ, अम्बर्टो इकोले प्रस्तुत गरेका पुनर्लेखनसम्बन्धी धारणाहरूलाई सैद्धान्तिक आधारका रूपमा उपयोग गरिएको छ । यसमा तथ्यहरूको सङ्कलन, विश्लेषण र निष्कर्षण पाठ विश्लेषणमा आधारित भएर गरिएको छ ।

पुनर्लेखनको अवधारणा

कला साहित्यका क्षेत्रमा पुनर्लेखनको अवधारणा प्राचीन ग्रीसेली काव्यशास्त्री प्लेटो र एरिस्टोटलका विचारहरूमा पाइन्छ । प्लेटोको 'कला साहित्य सत्यको दुई गुणा टाढा हुन्छ' भन्ने मान्यता र एरिस्टोटलको 'कला प्रकृतिको अनुकृति हो' (त्रिपाठी, २०५८, पृ. ४७)

भन्ने अवधारणामा पुनर्लेखनसम्बन्धी धारणाको बीज पाउन सकिन्छ । अध्यात्मवादी प्लेटोले प्रकृतिलाई परम् सत्यको अनुकरण र प्रकृतिको अनुकरण साहित्य हो भन्ने विचार प्रस्तुत गरेका छन् । त्यस्तै एरिस्टोटलले प्रकृतिमा अपूर्ण रहेका अंशहरूलाई कला साहित्यले पूर्ण गराउँछ भन्ने विचार प्रस्तुत गर्दै साहित्यलाई जीवन जगत् वा प्रकृतिको पुनर्लेखनका रूपमा व्याख्या गरेका छन् । त्यसैगरी 'जहाँ पुग्नै रवि त्यहाँ पुग्छन् कवि' भन्ने पूर्वीय शास्त्रमा प्रचलित कथनमा पनि प्रकृतिको अपूर्णतालाई काव्यले पूर्ण बनाउँछ भन्ने धारणा पाइन्छ । यस आधारमा साहित्य र समालोचनामा पुनर्लेखनको अवधारणा धेरै पुरानो रहेको छ ।

पछिल्लो समयमा पाश्चात्य समालोचना शास्त्रमा प्रचलित पुनर्लेखनको अवधारणा प्रकृतिको अनुकरणसँग सम्बन्धित नभएर मानवीय सिर्जन कृतिसँग सम्बन्धित रहेको छ । यद्यपि यसलाई पनि सभ्यताको विकास र मानवीय बौद्धिक शक्तिको विश्वाससँग पनि जोडेर चर्चा गरिएको पाइन्छ । डिडिअर कोस्टका विचारमा प्राचीन ग्रीसेली काव्यशास्त्रमा प्रचलित प्रकृति वा जीवन जगत्मा भएका अपूर्णतालाई पूर्ण गर्न कला साहित्यको रचना गरिन्छ भन्ने अवधारणा कलालाई भन्दा जीवन जगत् वा प्रकृतिलाई महत्त्व दिने समयको अभिव्यक्ति थियो जसलाई ईश्वरको सिर्जना मानिन्थ्यो (कोस्ट, रिराइटिङ, लिटेररीनेस, लिटेररी हिस्ट्री, इन्टरनेट) । सभ्यताको विकाससँगसँगै ईश्वरीय शक्तिको स्थानमा मानवीय शक्तिलाई प्रतिस्थापन गरियो र मानवीय सिर्जनाशक्ति र कार्यलाई महत्त्व दिइयो । यस सन्दर्भमा ईश्वरद्वारा सिर्जित जीवन जगत्को अनुकरण नगरेर मानवीय सिर्जना शक्तिद्वारा रचना गरिएका कला साहित्यको अनुकरण गर्ने कार्य प्रभावकारी हुन थाल्यो, जुन अहिले पुनर्लेखनका रूपमा स्थापित छ । एरिस्टोटलका मान्यतालाई नै आधार बनाउने हो भने ईश्वरको स्थानमा मान्छे र ईश्वरीय सिर्जनाको ठाउँमा मानवीय सिर्जनालाई राखेर हेर्दा पुनर्लेखन र साहित्य दुवैले पूर्वरचनामा देखिएका अपूर्णतालाई पूर्ण बनाउने काम गर्दछ । तसर्थ साहित्य आफैमा पुनर्लेखन हो । प्राचीन अवधारणामा प्रकृतिको अपूर्णतालाई आवश्यकता र सम्भाव्यताका आधारमा साहित्यले पूर्ण गराउँछ भने पुनर्लेखनको पछिल्लो अवधारणाले विगतका रचनाहरूमा देखिएका अपूर्णतालाई परिवर्तित सामाजिक, राजनीतिक सन्दर्भमा पूर्ण बनाउने प्रयास गर्छ ।

साहित्य शास्त्रमा पुनर्लेखनको परम्परा धेरै पुरानो रहेको छ । प्राचीन ग्रीसेली तथा रोमेली साहित्यमा पूर्व रचनाहरूको पुनर्लेखन भएको पाइन्छ भने पूर्वीय वाङ्मयमा पनि भाष्य र टीकाका नाममा पुनर्लेखन हुने गरेको देखिन्छ । तर यसलाई उत्तरआधुनिकतावादी चिन्तनले नयाँ अर्थ प्रदान गरेको छ । सत्य शाश्वत र निरपेक्ष हुँदैन भन्ने मान्यतालाई सिर्जनात्मक अभिव्यक्तिका रूपमा प्रयोग गर्ने सन्दर्भमा पुनर्लेखनलाई महत्त्वपूर्ण साधन (टुल्स) का रूपमा प्रयोग गरिएको पाइन्छ । परम्पराद्वारा स्थापित मूल्यमान्यतालाई भत्काउने सन्दर्भमा र बदलिँदो सामाजिक राजनीतिक परिवेशमा नयाँ अर्थ प्रदान गर्ने सन्दर्भमा पुनर्लेखन एउटा उपयोगी साधन बनेको छ । आइओना ह्यान्सका विचारमा स्थापित

236 विमलकुमार सुवेदीको रोसा उपन्यास : मिथकहरूको पुनर्लेखन

मूल्यमान्यताको परीक्षण र पुनर्परीक्षणका निम्ति पुनर्लेखन गरिन्छ । यसको परम्परा पुरानो रहे पनि उत्तरआधुनिकतावादले यसलाई नयाँ अर्थ प्रदान गरेको छ । उत्तरआधुनिकतावादले सबै कुरा पहिले नै लेखिएको छ भन्ने कुरामा विश्वास गर्दछ र विगतका सार वा भावलाई नवीन परिवेशमा तिनको पुनर्लेखन गर्छ (ट्यान्स, सन् २०१९, अबाउट टु कन्सेप्ट : पोस्ट मोडर्निज्म एन्ड रिराइटिङ, इन्टरनेट) । उत्तरआधुनिकतावादी चिन्तनको आरम्भमा नारीवाद र उत्तरऔपनिवेशिकतावादले परम्परामा स्थापित मूल्यमान्यतालाई भत्काउने क्रममा यसको उपयोग गरे पनि अहिले यसको प्रयोगक्षेत्र व्यापक बनेको छ ।

क्रिस्टियन मोरारुका विचारमा पुनर्लेखन राजनीतिक सामर्थ्यका आधारमा गरिने अभ्यास हो । परम्परामा स्थापित मूल्यमान्यताहरू राजनीतिक शक्तिका आधारमा निर्माण भएको हुनाले परिवर्तित राजनीतिक सामर्थ्यका आधारमा तिनको पनि पुनर्मूल्याङ्कन आवश्यक हुन्छ जसका लागि पुनर्लेखन एउटा साधन हो । तसर्थ मोरारुका विचारमा पुनर्लेखन थोरबहुत अकाट्य मानिएका विचार, मूल्य तिनका आधारमा निर्मित मिथकहरूको पुनर्परीक्षण तथा पुनर्मूल्याङ्कन हो । यो उत्तरआधुनिकतावादी लेखनको प्रवृत्ति हो जसले समाज-ऐतिहासिक परिवेशका आधारमा तिनका मूल्य, आदर्श, संरचना, सांस्कृतिक सम्बन्ध आदिको पुनर्लेखन गर्दछ र यसको चरित्र आलोचनात्मक हुन्छ (मोरारु, २००१, पृ. १५) । उनले साहित्य लेखनमा राजनीतिक शक्ति तथा सामाजिक-ऐतिहासिक सन्दर्भको प्रभाव हुने विचार व्यक्त गर्दै राजनीतिक-सामाजिक परिवर्तनसँगै विगतका मूल्यमान्यतालाई परिमार्जन गर्ने सन्दर्भमा पुनर्लेखन आवश्यक हुने र यो विगतलाई जस्ताको त्यस्तै सार्ने प्रकृतिको नभई त्यसका कमीकमजोरीलाई आलोचना गरी त्यसको परिपूर्ति गर्ने चरित्रको हुन्छ भन्ने धारणा व्यक्त गरेका छन् । राजनीतिक तथा सामाजिक परिवेश परिवर्तन भइरहने भएकाले पुनर्लेखन निरन्तर आवश्यक हुन्छ । यसै सन्दर्भमा लुसी रुसेल र एलिएनोर डबसनले पुनर्लेखन अन्त्यहीन प्रक्रिया हो जुन लेखकले आफ्नै पूर्वरचना वा अन्य रचनाकारका रचनाहरूलाई आफ्नो उद्देश्यअनुरूप उपयोग गर्दछ भन्ने विचार व्यक्त गरेका छन् (इन्ट्रोडक्सन रिराइटिङ, इन्टरनेट) । तसर्थ पुनर्लेखन सांस्कृतिक र ऐतिहासिक समय सन्दर्भबाट निर्देशित भिन्नताबाट आर्जित शृङ्खला हो । यसले नक्कल मात्र गर्दैन लेखकीय विचारअनुसार नयाँ अर्थ पनि प्रदान गर्दछ । त्यसैले जोन बार्थले निरस र थोत्रो भएको परम्परागत साहित्यलाई उत्तरआधुनिकतावादले पुनर्लेखनका माध्यमबाट पुनः जीवन दिएको छ भन्ने धारणा व्यक्त गरेका छन् (१९८४, पृ. २०६) । यस्तै प्रकारका धारणा अन्य विद्वानहरूका छन् : इयोनुट्स माइलोका विचारमा पुनर्लेखन पुराना पाठलाई चम्काउनु मात्र होइन यो समग्र डिस्कोर्सलाई उल्टाउने रणनीति हो, यो परिवर्तित सामाजिक, राजनीतिक र सांस्कृतिक विम्बहरूलाई सुरक्षित गर्ने सच्चा 'ब्लाक बक्स' हो (माइलो, सन् २०१९, आईडियोलजी अफ रिराइटिङ, इन्टरनेट) । स्भेन ज्याङ्कले पनि पुनर्लेखन विगतका पाठबाट नयाँ डिस्कोर्स रचना गर्ने सामाजिक सामर्थ्यको रणनीति भएको विचार व्यक्त गरेका छन् (माइलो, सन् २०१९, ऐजन) ।

यसरी साहित्य परिवर्तित सामाजिक-सांस्कृतिक सन्दर्भमा पुरानो हुने भएकाले नयाँ सन्दर्भबाट पुनर्लेखन गरी यसले साहित्यलाई समयानुकूल बनाउँछ ।

पछिल्लो समय लेखक-पाठ-पाठक बिचको सम्बन्ध फेरिएको छ । अबको केन्द्रक लेखकबाट पाठकतिर सरेको छ, यसले पाठकलाई जिम्मेवारी थप गरिदिएको छ । पाठकले पठन र पुनर्पठनका माध्यमबाट अर्थहरूको खोजी गर्नुपर्ने भएकाले पाठकलाई सर्जकको पनि जिम्मेवारी थपिएको छ । बहुल अर्थको खोजीका निम्ति पुनर्पठन र पुनर्लेखन महत्त्वपूर्ण हुन्छ (ह्यान्स, सन् २०१९, अबाउट टु कन्सेप्ट : पोस्ट मोडर्निज्म एन्ड रिराइटिङ, इन्टरनेट) । उत्तरआधुनिकतावादले लेखक-पाठक सम्बन्धलाई नवीन किसिमले प्रस्तुत गर्दछ । परम्परामा स्थापित लेखक र पाठक बिचको निश्चित सम्बन्धलाई यसले तोड्छ, जसमा लेखकीय अर्थलाई नै पाठकले स्वीकार गर्दथ्यो तर यसमा लेखकीय पाठलाई पाठकले पठन र पुनर्पठनका माध्यमबाट नयाँ नयाँ अर्थप्रदान गर्दछ । यस क्रममा पाठक जटिल किसिमले लेखकीय सिर्जनात्मक भूमिकामा प्रवेश गर्दछ र पुनर्लेखनतिर प्रवृत्त हुन थाल्छ । अम्बर्टो इकोका विचारमा लेखकले पाठलाई लामो समयसम्म नियन्त्रण गर्न सक्दैन, पाठसँगको लामो र मुख्य सम्बन्ध पाठकसँग रहेको हुन्छ, समय क्रममा पाठकले पाठमा रिक्तताको अनुभव गर्न थाल्छ र त्यसको परिपूर्तिका निम्ति पुनर्लेखन गर्दछ (२००४, पृ. ४०) । इकोका अनुसार पाठक त्यो हो जसले पाठको भित्री कुरालाई बुझ्न सक्छ तर त्यो उसले अपूर्ण पाउँछ । त्यस प्रकारको रिक्तता वा अपूर्णताको पहिचानले पाठकलाई सिर्जनातर्फ उन्मुख गराउँछ । त्यो रिक्तता वा अपूर्णताको पूर्णताका निम्ति पाठक सक्रियतापूर्वक सिर्जन कार्यमा संलग्न हुन्छ किनभने रिक्तताले असङ्ख्य सम्भावनाहरूको ढोका खोल्छ (आइसर, १९७८, पृ. १८४) । यसरी रिक्तता नै पुनर्लेखनको मुख्य कारक तत्व हो ।

रोलाँ बार्थको 'लेखकको मृत्यु'को अवधारणाले पनि पुनर्लेखनलाई जोड दिएको छ । लेखकको मृत्युले पाठकको जन्म गराउँछ । पाठकको जन्महुनु भनेको पाठको पुनर्पठन र पुनर्लेखन हो । किनभने लेखकीय अर्थको मृत्यु भइसकेपछि त्यसको पाठकीय अर्थको खोजी गर्नुपर्छ, त्यसका निम्ति पठन र पुनर्पठन आवश्यक हुन्छ । पुनर्पठनका क्रममा रिक्तताको बोध भएपछि त्यसको पुनर्लेखन गरिन्छ । त्यसैले कुनै पनि पाठ मौलिक हुँदैन । बार्थका विचारमा पाठ भनेको अरुका कथनहरूको सञ्जाल हो, लेखकको शक्ति भनेको त्यसलाई घोल्नु मात्र हो अर्थात् लेखन भनेको मिल्ने कुराहरूको सङ्कलन मात्र हो (१९७७, पृ. १४६) । यसरी उनले सबै पाठहरूलाई पुनर्लेखनका रूपमा लिएको देखिन्छ । बर्गघार्ड डेडनरका विचारमा कुनै पनि लेखकले आफूलाई पूर्ण मौलिक दावी गर्ने सक्दैन, अझ ऐतिहासिक विषयमा कलम चलाउने लेखक मौलिक बन्न पनि चाहँदैनन् (रुस्सेल र डबसन, सन् २०१९, इन्ट्रोडक्सन रिराइटिङ, इन्टरनेट) । पुनर्लेखनका माध्यमबाट पूर्वलेखक र पुनर्लेखकको आत्मपन तिनका सामाजिक-सांस्कृतिक सन्दर्भहरू प्रकट भएका हुन्छन् । तसर्थ आफ्नो उद्देश्य र प्रतिष्ठाका

238 विमलकुमार सुवेदीको रोसा उपन्यास : मिथकहरूको पुनर्लेखन

निम्ति अरुका रचनाका लेखकीय अर्थलाई सुनियोजित ढङ्गले मृत तुल्याएर आफ्नै विधिमा उपयोग गरिने कार्य पुनर्लेखन हो ।

लेखकले आफ्ना रचनामा आफ्नै सामाजिक-सांस्कृतिक सन्दर्भका मूल्य-मान्यता प्रस्तुत गर्दछ । कुनै पनि लेखकको लेखकीय शक्ति भनेको उसले अनुभूत गरेका सत्यको अभिव्यक्ति हो । त्यस प्रकारको सत्य उसका जीवनको सामाजिक-सांस्कृतिक मूल्यद्वारा निर्मित हुन्छ । त्यसैले जर्ज लुइस बार्गेसका विचारमा पाठको अर्थबोध गर्नका निम्ति लेखकको सांस्कृतिक सन्दर्भ बुझ्न आवश्यक छ (१९९८, पृ. १४८) । तर पुनर्लेखन यतिमा मात्र सीमित छैन । जिल वारेनले पुनर्लेखनमा लक्षित समुदाय पनि अधि सारेका छन् । उनले लक्षित समुदाय पुनर्लेखनमा आधारभूत पक्षका रूपमा रहेको विचार प्रस्तुत गरेका छन् (रुस्सेल र डबसन, सन् २०१५), इन्ट्रोडक्सन रिराइटिङ, इन्टरनेट) । लेखनका क्रममा लेखकको ध्यान पाठकतर्फ पनि खिचिएको हुन्छ । लेखकले कुन प्रकारको पाठकलाई रचना तयार गर्दछु भन्ने आन्तरिक योजना बनाएको हुन्छ । लेखनका क्रममा नै लक्षित पाठकको सामाजिक-सांस्कृतिक सन्दर्भ र स्वभावअनुसार लेखकले आफ्नो विचार प्रस्तुत गर्नु पूर्व रचनाहरूको पुनर्लेखन गर्दछ । यसरी पुनर्लेखनको सम्बन्ध लक्षित पाठकसँग पनि रहेको छ ।

पुनर्लेखनको सम्बन्ध प्राक्सन्दर्भ, अन्तरपाठदेखि अनुवादसम्म रहेको भए पनि मोरारुले यसलाई दुई प्रकारमा विभाजन गरेका छन् : इन्टेन्सिभ र एक्स्टेन्सिभ । अद्योपान्त उस्तै किसिमको, खुल्ला, सरल र पूर्वस्रोत उल्लेख गरिएको पुनर्लेखनलाई इन्टेन्सिभ र कुनै विचार वा मूल्यलाई प्रभाव पार्ने आलोचनात्मक प्रकृतिको पुनर्लेखनलाई एक्स्टेन्सिभ भनी उल्लेख गरिएको छ । उत्तरआधुनिकतावादी पुनर्लेखनको चरित्र पनि आलोचनात्मक प्रकृतिको हुने भएकाले मोरारुले चर्चा गरेको इक्स्टेन्सिभसँग यसको नजिकको सम्बन्ध रहेको हुन्छ । पुनर्लेखन मूलपाठको टीका नभई नयाँ अर्थयुक्त स्वतन्त्र लेखन हो । यसमा पात्र र सन्दर्भहरू अन्य पाठबाट लिइने भए पनि यो स्रोत पाठभन्दा भिन्न हुन्छ । खासगरी जुन पाठकले पठनका क्रममा आफ्नो सामाजिक-सांस्कृतिक सन्दर्भअनुसार उपयुक्त जवाफ प्राप्त गर्न सक्दैन, त्यहीँबाट पाठकमा असन्तुष्टि पैदा हुन्छ र त्यसले पुनर्लेखनलाई जन्मदिन्छ । प्राचीन परम्परामा प्रकृति र जीवनमा देखिएका अपूर्णतालाई पूर्णगर्न साहित्य रचना गरिन्छ भन्ने मान्यता थियो भने वर्तमान समयमा विगतका रचनाहरूमा भएका अपूर्णतालाई पूर्णगर्न तिनको पुनर्लेखन गरिएको पाइन्छ । यसका निम्ति परम्पराले स्थापना गरेका सत्यप्रतिको संशय र तिनलाई भत्काउनुपर्छ भन्ने उत्तरआधुनिकतावादी चिन्तनले पुनर्लेखनलाई सैद्धान्तिक आधार प्रदान गरेको छ भने रोलॉ बार्थको लेखकको मृत्यु र पाठकको जन्म तथा अम्बर्टो इकोको पाठक केन्द्री आवधारणाले यसलाई थप परिष्कृत बनाएको छ । उत्तरआधुनिकतावादी चिन्तनलाई स्वीकार गर्ने विभिन्न पक्षहरूले पुनर्लेखनलाई महत्त्वपूर्ण साधनका रूपमा उपयोग गरेका छन् ।

‘रोसा’ उपन्यासमा पुनर्लेखन

विमलकुमार सुवेदीको *रोसा* (२०६१) उपन्यासमा विभिन्न पूर्वीय सन्दर्भ र मिथकहरूको पुनर्लेखन गरिएको छ । सत्य र ज्ञान शाश्वत, स्थायी र निरपेक्ष हुँदैन भन्ने उत्तरआधुनिकतावादी चिन्तनबाट प्रभावित यस कृतिमा परिवर्तित सन्दर्भमा प्राचीन मिथकहरूलाई विनिर्माण गर्न पुनर्लेखन गरिएको छ । यस क्रममा प्रस्तुत उपन्यासमा पूर्वीय मिथकहरूलाई विषयानुकूल बनाएर पुनर्लेखन गरी पाश्चात्य जगत्मा विकसित उत्तरआधुनिकतावादी चिन्तन प्रस्तुत गरिएको छ ।

सिद्धार्थ गौतमको पुनर्लेखन

सिद्धार्थ गौतम बौद्ध धर्मका प्रवर्तक हुन् जसलाई गौतम बुद्ध भनेर चिनिन्छ । बुद्धत्व प्राप्त गर्नुअघि उनी कपिलवस्तुका राजा शुद्धोदनका छोरा, यशोधराका श्रीमान् र राहुलका पिता थिए । मान्छे दुःखी भएको, बुद्धो हुनेगरेको र मर्ने गरेका घटनाबाट दुःखित भई त्यसको मुक्तिका निमित्त उनले दरबारको शक्ति, सुख र परिवारको मायालाई छाडेर तपस्याका निमित्त हिँडेको प्रसङ्ग बौद्ध धर्मग्रन्थ र इतिहासमा उल्लेख भएका छन् । उनको यस प्रसङ्गलाई उपन्यासकार विमलकुमार सुवेदीले *रोसा* उपन्यासमा पुनर्लेखन गरी उत्तरआधुनिकतावादी सिद्धान्त प्रस्तुत गरेका छन् ।

प्रस्तुत *रोसा* उपन्यासमा सत्य परिवर्तनशील रहेको र यो मान्छेको वशभन्दा बाहिरको कुरा भएको उल्लेख गरिएको छ । यसमा सत्य शाश्वत र स्थिर हुँदैन भन्ने विचारको अभिव्यक्तिका निमित्त सिद्धार्थ गौतमको गृहत्यागको प्रसङ्गलाई पुनर्लेखन गरिएको छ । यसमा मान्छे आफैमा स्वतन्त्र नरहेको र ऊ समयको गतिमा बाँधिएको कुरालाई यसरी प्रस्तुत गरिएको छ- “मैले यशोधराका कुरा बुझें । अनि उसलाई सान्त्वना दिँदै मायाले कुममा हात राखें । यशोदे ! यो यात्रा मेरो होइन, समयको हो । यो बाटोको अधिकारी म होइन पथिक मात्र हुँ । गन्तव्य आफै हिँड्छ त्यहाँ पुग्नु मात्र मेरो कर्तव्य हो” (पृष्ठ ४) । यसमा यशोधराले सिद्धार्थलाई छोरा सानै भएको र दरबारमा उनको खाँचो रहेका हुनाले घर छाडेर नजान आग्रह गरेको अवस्थामा उनले यसमा आफू समय र परिस्थितिमा बाँधिएकाले समयले देखाएको बाटोभन्दा बाहिर हिँड्न नसक्ने विचार व्यक्त गरिएको छ । मान्छेले गन्तव्य निर्माण गर्न नसक्ने र उसले आफ्नो कर्तव्य मात्र निभाउन सक्ने विचार यसमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

सुवेदीको प्रस्तुत उपन्यासमा सबै कुरा स्थिर नभएकाले यस अस्थिर संसारमा मान्छे केवल परिवर्तनको विन्दु मात्र भएको उल्लेख गरिएको छ । यसलाई प्रस्तुत उपन्यासमा गृहत्याग गर्न लागेका सिद्धार्थका माध्यमबाट यसरी उल्लेख गरिएको छ :

सब शाश्वत सत्य वा स्थिर सत्य केही पनि छैन । यी त सबै गतिका विविध विन्दुहरू मात्र हुन् । सगोल यात्रा हो संसार, गतिको अखण्ड र अवरल प्रवाह यो संसार । हरेक क्षण तिमी, म अनि सम्पूर्ण संसार एक अवस्थाबाट अर्को अवस्थामा बदलिइ रहन्छौं । हरपल हामी सृष्टि र प्रलय सँगै व्यहोर्दछौं । यति द्रुत यो परिवर्तनलाई न कसैले नकार्न सक्छ न कसैले रोक्न सक्छ । हामी परिवर्तनका विविध विन्दुहरू हौं । हाम्रो स्थिर कुनै परिचय छैन, हाम्रो कुनै स्थिर स्वत्व छैन, हामी अनात्म छौं (पृष्ठ ४) ।

उपन्यासकार सुवेदीको रोसा उपन्यासबाट उद्धृत गरिएको प्रस्तुत उद्धरणमा सिद्धार्थले यशोधरालाई परिवर्तनको अनिवार्यतामा मान्छे निरीह प्राणी रहेको हुनाले आफू सधैं दरबारमा बसिरहन नसक्ने भाव उल्लेख गरिएको छ । यसमा सृष्टिको नियमित प्रक्रियाकै रूपमा उनले अर्को रूप धारण गर्न लागेको विचार प्रस्तुत गरिएको छ । प्रस्तुत उपन्यासमा मान्छेले ज्ञानको समग्रतालाई बुझ्न नसक्ने विचार पनि अभिव्यक्त गरिएको छ- “समग्रमा न मन छ, न दिल या हृदय नै छ । हामी जे जान्दछौं यीमध्ये कुनै एक वा केहीको समूहलाई जान्दछौं, समग्रको ढिका इकाईलाई होइन (पृष्ठ ५)” । यसरी प्रस्तुत उपन्यासमा ज्ञानको अस्थिरता र खण्डित स्वरूपको चर्चाका निमित्त सिद्धार्थ गौतमको गृह त्यागको प्रसङ्ग उल्लेख गरिएको छ । सिद्धार्थ गौतमले दरबार र परिवार छाडेर सत्यको खोजीका निमित्त हिँडेको प्रसङ्गलाई यसमा फरक किसिमले प्रस्तुत गरिएको छ । सिद्धार्थ गौतमले राती सबैजना सुतिरहेको अवस्थामा दरबारबाट निस्केर हिँडेको सन्दर्भलाई यसमा यशोधराले छाडेर नजान भनी गरेको आग्रह र गौतमले उनलाई सम्झाएको घटना जोडेर पुनर्लेखन गरिएको छ ।

सिद्धार्थ गौतम र यशोधरा जस्ता प्राचीन मिथकीय पात्र र उनीहरूसँग सम्बन्धित मिथकीय प्रसङ्गलाई पुनर्लेखन गरी सत्य र जीवन बिचको सम्बन्ध यस उपन्यासमा प्रस्तुत गरिएको छ । मान्छे समय र परिस्थितिको सीमाभित्र बाँधिँएर स्वतन्त्र नभएका, सत्य स्थिर र शाश्वत नभएका तथा समग्र सत्यको बोध सम्भव नभएका विचार व्यक्त गर्न उपन्यासकारले पूर्वपात्र र पूर्वकथनको पुनर्लेखन औचित्य ढङ्गले गरेका छन् ।

गङ्गा र शङ्करको पुनर्लेखन

उपन्यासकार सुवेदीको रोसा उपन्यासमा गङ्गा नदीको पृथ्वी आगमनको प्रसङ्गलाई पुनर्लेखन गरिएको छ । पौराणिक कालका पात्रहरूको मिथकलाई वर्तमान समयको सन्दर्भसँग अन्तरघुलन गरी उपन्यासकारले उत्तरआधुनिकतवादी पुनर्लेखनको सफल प्रयोग गरेका छन् ।

कुनै एक समयमा पृथ्वीमा पानीको हाहाकार भएको, त्यसका निमित्त सगर राजाका पनाति भगीरथले लामो तपस्या गरेको मिथकीय कथन पूर्वीय पौराणिक ग्रन्थहरूमा रहेको छ । भगीरथको लामो र कठोर तपश्यबाट इन्द्र प्रभावित भई त्यसको निराकरण लागि गङ्गा

नदीलाई स्वर्गबाट पृथ्वीमा भारिएको प्रसङ्ग उक्त मिथकमा रहेको छ । यसै मिथकीय प्रसङ्गलाई उपन्यासकार सुवेदीले प्रस्तुत रोसा उपन्यासमा यस प्रकार प्रस्तुत गरेका छन्:

भगीरथको महातपसबाट इन्द्रको आसन डगमगायो । आफ्नो अस्तित्व खतरामा परेपछि इन्द्रले गङ्गालाई स्वर्गबाट पृथ्वीमा झरेर जाने आदेश जारी गरे । 'मरता क्या न करताँ । हलकाराले ल्याएको रवाना पत्र पहिले त गङ्गाले बुझ्ने मानिन्छ । बेतलबी बिदा ठोकी दिन्छु यतै स्वर्गमै 'साइड जब' गरेर बस्छु भनेर कस्सिएकी थिइन् तर पछि आइमाईको मन न हो, पग्लिएछु क्यार, पत्र बुझिन् । तर अर्को एउटा खोजे थापिन् (पृष्ठ १४) ।

प्रस्तुत उद्धरणमा भगीरथको तपस्याबाट डराएर इन्द्रले गङ्गालाई पृथ्वीमा जान आदेश दिएको चर्चा गरिएको छ । यसमा इन्द्रलाई एउटा शासक र गङ्गालाई कर्मचारीका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । वर्तमान समयका शासकहरूको जनताका जायज मागहरूलाई पनि बेवास्ता गर्ने र दबाव आएपछि मात्र काम गर्ने चलनलाई इन्द्र र गङ्गाका माध्यमबाट प्रस्तुत गरिएको छ । पृथ्वीमा पानीको हाहाकार भएपछि देउताहरूका राजा इन्द्रले आफैँ बुझेर समस्याको समाधान गर्नुपर्ने तर भगीरथको ठुलो तपस्या गरेपछि मात्र इन्द्रले त्यसप्रति चासो देखाएका छन् । यसले जनताका अत्यावश्यक कुराहरूका निम्ति पनि आमरण अनसन नै बस्नुपर्ने वर्तमान राजनीतिक र प्रशासनिक क्षेत्रको यथार्थलाई व्यङ्ग्यात्मक ढङ्गले प्रस्तुत गरेको छ । त्यस्तै गङ्गाले रवाना पत्रबुझ्न नमानेको, बेतलबी बिदा लिन चाहेको र 'साइड जब' गर्न खोजेको प्रसङ्ग पनि रहेको छ । यसमा सहर वा सुविधा प्राप्त कार्यालयमा मात्र बस्न चाहने कर्मचारीहरूको जागिरे मानसिकता प्रस्तुत गरिएको छ । दुर्गम क्षेत्रतिर सरुवा भएमा कर्मचारीहरू जान नचाहने, जानै पर्ने अवस्था आए बिदा बसेर अरु काम गर्ने वर्तमान कर्मचारीहरूको यथार्थ मानसिकता यसमा चित्रण गरिएको छ ।

प्रस्तुत उपन्यासमा गङ्गालाई यौवना नारीका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । उसले पृथ्वीमा आउनका लागि मर्दपुरुषको माग गरेकी छन्- "म भर्खर अवश्य पृथ्वीमा तर मेरो यौनवेग थाम्न सक्ने मलाई गतिलो मर्द लोग्नेमान्छे चाहिन्छ, नत्र म पृथ्वी छेडेर पाताल भागिदिन्छु । कोही छ कोही तगडा" (पृष्ठ१४) । यसमा गङ्गाले पृथ्वीमा आउनुअघि आफ्नो यौनवेग थाम्न सक्ने मर्द पुरुषको प्रस्ताव पेश गरेपछि भगीरथले पत्रिकामा सूचना प्रकाशित गरेर मर्द पुरुषको खोजी गरेको र शङ्करले त्यो प्रस्ताव स्वीकार गरेको पनि उल्लेख गरिएको छ- "भगीरथले गोरखापत्रमा 'भुसतिघ्रे चाहियो' भनेर कति विज्ञापन छपाउँदा पनि कोही पाइएन । मैले त माया मारिसकेको थिएँ तर शङ्करले आँट गरे अरे भनेको सुन्दा आशा पलायो" (पृष्ठ १४) । यसमा भगीरथले गङ्गाका निम्ति उपयुक्त मान्छेको खोजी गर्दा सजिलोसँग भेट्न सकेका छैनन् । यसमा वर्तमान समयमा दक्ष जनशक्तिको खाँचो रहेको अवस्थालाई प्रस्तुत गरिएको देखिन्छ । यसमा कर्मचारीको आवश्यकतालाई पत्रिकामा

242 विमलकुमार सुवेदीको रोसा उपन्यास : मिथकहरूको पुनर्लेखन

विज्ञापन निकालेर पूर्ति गर्ने वर्तमान व्यवस्थालाई मिथकीय प्रसङ्गसँग जोडेर पुनर्लेखन गरिएको छ ।

त्यसैगरी प्रस्तुत उपन्यासमा शङ्कर र गङ्गाका माध्यमबाट भगवान् शङ्करले समुद्र मन्थनबाट निस्किएको विष सेवन गरेको र त्यसलाई घाँटीमा अट्काएर नीलो कण्ठ पारी हिँडेको पौराणिक मिथकको पनि पुनर्लेखन गरिएको छ :

हे बाघको छाला ओडेका, साँपको माला लगाउने, तिघ्रा र पाखुरा बटारिएका बलले किसिएका नाङ्गा मान्छे, मलाई तिघ्रो मर्दाङ्गीसँग शङ्का लागेको होइन तर तिमीले ओढेको त्यति सानो टाटो समयमा मलाई कसरी अटाउन सकौला र खै । यदि म त्यसमा नअटाएर उम्रिएर पोखिएँ भने के तिमी मलाई उठाउन सक्छौ ? मलाई तिमी मायाले सुमसुम्याउन सक्छौ ? मेरा राता मदिरा ओठको हलाहल विष चुम्बनले चुसेर तान्न सक्छौ ? के मेरो विषले डढेर बहुलाएर उफ्रदै हिँड्न सक्छौ ? घाँटीमा विष अट्काएर नीलकण्ठ बन्न सक्छौ ? (पृष्ठ १५)

गङ्गाले अभिव्यक्त गरेको प्रस्तुत कथनमा शङ्करले ओढेको बाघको छालालाई छोटो समयको प्रतीकका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा मान्छेको जीवनले प्राप्त गरेको छोटो समयमा विश्व ज्ञान र समग्र सत्यको बोध सम्भव नहुने विचार प्रस्तुत गरिएको देखिन्छ । यसमा मान्छेको जीवन छोटो भएको र यसले समग्रतालाई बोध गर्न नसक्ने विचारको अभिव्यक्तिलाई पुनर्लेखनका माध्यमबाट व्यक्त गरिएको छ ।

उपन्यासकार सुवेदीको प्रस्तुत उपन्यासमा गङ्गाले शङ्करलाई सानो समयभित्र समेट्न नसक्ने बताएपछि उसले समय र देशभन्दा पर गएर पनि भेट्ने बताएको उल्लेख गरिएको छ । यसमा शङ्कर भन्छ :

गङ्गा म तिमीलाई माया गर्छु । सानो टाटो समयभित्र तिमी अटाउन नसकौली तर म तिमीलाई समय र देशभन्दा पारि गएर पनि भेट्ने छु । समय, अर्थ, निजत्व र देश वा स्पेशभन्दा बाहिर पनि शङ्करत्व छ । म त्यहाँसम्म फैलन सक्छु जहाँसम्म तिघ्रो परिवेश भाग्न सक्छ र सकिएर रिक्तो हुन्छ (पृष्ठ १७) ।

शङ्करले गङ्गालाई भनेको माथिको गद्यांशमा गङ्गाको समग्रतालाई भेट्न यो समय र देशभन्दा पनि पर जाने सन्दर्भ उल्लेख गरिएको छ । यसमा गङ्गाको परिवेशले समेट्ने क्षेत्रसम्म पुगेर शङ्करले उसलाई भेट्ने कुरा पनि चर्चा गरिएको छ । यसमा गङ्गा र शङ्करको संवादका माध्यमबाट अर्थ र सत्यको असीमितता उल्लेख गरिएको छ । थोरै समयमा सम्पूर्ण सत्यलाई बोधगर्न नसकिने र सीमित परिवेशका आधारमा अर्थबुझ्न नसकिने र त्यसका निम्ति व्यापक परिवेशको समग्रतामा हेर्नुपर्ने विचार पनि यसमा प्रस्तुत

गरिएको छ । समय, निजत्व, देश वा क्षेत्रभन्दा बाहिरबाट पनि अर्थको खोजी गर्नुपर्छ, शब्दको वार्षिक घेरामा रहेर मात्र अर्थबोध हुन नसक्ने र यसका लागि त्यस शब्दले ओगट्ने क्षेत्र र त्यसको समग्र परिवेशको अध्ययन गर्नुपर्छ भन्ने उत्तरआधुनिकतवादी विचारको अभिव्यक्तिका निम्ति यसमा पुनर्लेखनलाई उपयोग गरिएको छ ।

प्रस्तुत उपन्यासमा शङ्करलाई आधुनिक प्रेमीका रूपमा पनि प्रस्तुत गरिएको छ- "के तिमी मलाई डेल्ली, न्यूरोड घुमाउन लैजान्छौ ? के क्याफेमा लैजान्छौ ? डिस्कोमा लैजान्छौ ? अफिसबाट चाँडै घर आउँछौ ? के तिमीलाई नानीहरूलाई स्कुल लैजान ल्याउन आउँछ ? खाना बनाउन आउँछ ? लुगा धुन आउँछ ? तिम्नो मोटरसाइकल त छ ? तिम्नो तलब कति छ शङ्कर ?" (पृष्ठ १६) । यसमा एउटी आधुनिक प्रेमिकाले आफ्नो प्रेमीबाट अपेक्षा गरेको कुराहरू प्रस्तुत गरिएको छ । क्याफे र डिस्को लैजाने, विवाहपछि पनि श्रीमतीलाई समय दिने, घरमा खाना बनाउने, लुगा धुने, छोराछोरीलाई विद्यालय लैजाने, ल्याउने कार्यहरूको अपेक्षा आधुनिक समयका प्रेमिकाहरूले गर्छन् भन्ने सन्दर्भलाई पौराणिक मिथकसँग जोडेर पुनर्लेखन गरिएको छ । त्यसैगरी यस उपन्यासमा सोभो व्यवहार गर्ने र सिधा कुरा गर्ने प्रेमीलाई आजकलका प्रेमिकाहरूले विश्वास नगर्ने भाव व्यक्त गरिएको छ- "के तिमीलाई चोर्न, ढाट्न र बेइमानी गर्न आउँछ ? तिमीलाई घुस खान आउँछ ? फूर्ति लाउन आउँछ ? चाकडी गर्न आउँछ ? अरुलाई छक्याउन आउँछ ? बनावटी हाँसो हाँस आउँछ ? अभिनय गर्न आउँछ ? जाँड खान आउँछ ?" (पृष्ठ १४) । यसमा गङ्गाले शङ्करलाई एउटा प्रेमीका रूपमा स्वीकार गर्नका निम्ति माथि उद्धृत प्रश्नहरू गरेकी छ । यसमा गङ्गा र शङ्करलाई आधुनिक प्रेमी-प्रेमिकाका रूपमा पुनर्लेखन गरिएको देखिन्छ । शङ्करले गङ्गालाई विश्वास दिलाएर विवाह गरेको र गङ्गा गर्भवती भएको र गङ्गाको गर्भबाट ईश्वरको जन्म हुने प्रतीक्षा गरिएको तर अझै ईश्वरको जन्म नभएको चर्चा यसमा गरिएको छ :

अनिपछि गङ्गा गर्भिणी भइन् । सुनियो अब ईश्वरको जन्म हुनेवाला छ । ईश्वर थुप्रै पटक जन्मिसके तर ईश्वरको जन्म अझै भएको छैन । हाम्रो आस्था थुप्रै पटक रित्तिसके तर जहाँबाट रित्तिए त्यहीँबाट फेरि सुरु भए । ईश्वर जन्मदै रहे तर ईश्वरको जन्मको प्रतीक्षा अझै समाप्त भएको छैन (पृष्ठ १८) ।

माथि उद्धृत कथनमा ईश्वरलाई सत्यका रूपमा प्रस्तुत गरिएको देखिन्छ । यसमा ईश्वरको जन्म धेरै पटक भएको उल्लेख गरी सत्यको खोजी धेरै भएको विचार व्यक्त गर्दै भेट्टाइएका सत्यहरू भ्रम भएपछि मान्छेको आस्था भत्किएको तर मान्छेको आस्था जहाँ टुङ्गिन्छ त्यहीँबाट अर्को विश्वास पलाउन सुरु हुन्छ भन्ने भाव पनि रहेको छ । यसमा सत्यको खोजी धेरै भए पनि वास्तविक सत्य अझै पाउन नसकिएको उल्लेख गर्दै सत्यको खोजीको प्रयास भने निरन्तर भइरहेको छ भन्ने धारणा अभिव्यक्त गरिएको छ ।

244 विमलकुमार सुवेदीको रोसा उपन्यास : मिथकहरूको पुनर्लेखन

गङ्गा नदीको पृथ्वी आगमनसम्बन्धी पौराणिक मिथकलाई वर्तमान सन्दर्भसँग मिश्रण गरी यस उपन्यासमा पुनर्लेखनका माध्यमबाट सत्यसम्बन्धी उत्तरआधुनिकतावादी मान्यता प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा मान्छेले जीवनको छोटो समयमा समग्र सत्यलाई बोधगर्न नसक्ने, सत्यको खोजीको प्रयास निरन्तर भए पनि वास्तविक सत्यको खोजी हुन नसकेको उल्लेख गरिएको छ । गङ्गालाई स्वर्गकी एउटी कर्मचारीका रूपमा प्रस्तुत गर्दै वर्तमान समयका सुविधाभोगी कर्मचारीहरूको प्रवृत्ति चित्रण गरिएको छ भने शङ्कर र गङ्गालाई आधुनिक प्रेमी-प्रेमिकाका रूपमा पनि प्रस्तुत गरी यस उपन्यासमा आधुनिक युवतीहरूले अपेक्षा गर्ने वलिष्ठ पाखुरायुक्त पुरुष, डिस्को र रेष्टुराँ घुमाउन लैजाने, प्रशस्त पैसा कमाउने र आफूलाई पनि समय दिनसक्ने पुरुषको सन्दर्भलाई पुनर्लेखनका माध्यमबाट प्रस्तुत गरिएको छ । यसरी प्रस्तुत उपन्यासमा पौराणिक पात्र गङ्गा र शङ्करका माध्यमबाट वर्तमान समयको यथार्थ र सत्यप्राप्तिका निम्ति गरिएका कदमहरूलाई नवीन किसिमले पुनर्लेखन गरिएको छ ।

कृष्ण र अर्जुनको पुनर्लेखन

उपन्यासकार सुवेदीले प्रस्तुत रोसा उपन्यासमा महाभारतमा कृष्ण र अर्जुनबीच कुरुक्षेत्रको युद्धको समयमा भएको संवादको प्रसङ्गलाई पनि पुनर्लेखन गरेका छन् । महाभारत युद्धको निश्चित दिन आइसकेपछि अर्जुन युद्धका निम्ति अगाडि बढेको तर त्यहाँ युद्ध गर्ने मान्छेहरू सबै उनका मान्यवरहरू रहेकाले अर्जुन अन्तिम समयमा युद्ध नगरी पछि हट्न चाहेको अवस्थामा उनका सारथी कृष्णले कर्तव्य सिकाएको सन्दर्भमा गीताको सन्देश भगवान्का वाणीका रूपमा प्रस्तुत भएको मिथकीय सन्दर्भ रहेको छ । उक्त सन्दर्भलाई प्रस्तुत उपन्यासमा पुनर्लेखन गरिएको छ ।

प्रस्तुत उपन्यासमा कृष्णले केन्द्रण र एकत्वको पक्षमा वकालत गरिरहेको छ भने अर्जुनले विकेन्द्रण र बहुत्वको पक्षमा वकालत गरिरहेको छ । यस उपन्यासमा कृष्णले अर्जुनलाई युद्धका निम्ति तयार हुन आग्रह गर्दा अर्जुनले महाभारतको भन्दा भिन्न प्रकारका जिज्ञासाहरू राखेका छन् । उनले यसमा केन्द्रको निश्चितताका सम्बन्धमा प्रश्नहरू गरेका छन् :

हे मधुसूदन ! यो अर्ती मैले युगौंदेखि सुन्दै आएको छु तर मैले यसमा कहिल्यै कुनै नवीनता उद्घाटित भएको पाइँन । गाण्डीव समाउनु कर्तव्यको बोध हो, गाण्डीव समाउनु भनेको लक्ष्य, उद्देश्य, कार्य प्रणाली र यसको सीमाको निश्चितता हो, गाण्डीव समाउनु भनेको ठोस अनुशासित प्रक्रियाको बोध हो र यसको स्वीकृति हो । अझ भनौं भने गाण्डीव समाउनु भनेको केन्द्रीय सत्ताको वा विश्वमानक दैवीयताको वा परमताको स्वीकृति हो । तर यी सबै कुरा हुन् कि होइनन्, छन् कि छैनन्, यसको प्रस्ट यकिन नभएसम्म म किन

गाण्डीव उठाउँ ? हे कृष्ण ! म गाण्डीव उठाउन असमर्थ छु, म गाण्डीव उठाउँदिन (पृष्ठ ८२) ।

प्रस्तुत उद्धृतांशमा अर्जुनले केन्द्रको निश्चितताका सम्बन्धमा संशय प्रकट गरेका छन् । उनले आफूलाई युद्धमा सामेल गराउनु भनेको केन्द्रीय सत्ता र विश्वमानक परमतालाई स्वीकार गर्नु हो भन्ने बुझ्नेको देखिन्छ र उनले त्यस प्रकारका संशय मेटिएपछि मात्र आफ्नो कर्तव्यपथमा हिँड्ने विचार प्रस्तुत गरेका छन् । यस उपन्यासमा अर्जुनले केन्द्र र एउटा मानक सत्ताप्रति जिज्ञासा राखेको हुनाले कृष्ण छक्क परेका छन्- “अर्जुन,..... अर्जुन !! तिमी ठीक त छौ ? तिमीले त अर्कै थोक पो भन्नुपर्ने होइन र ? तिमीले त बन्धु बान्धव, पितामह भीष्म, गुरु द्रोण आदिलाई मार्न म गाण्डीव उठाउँदिन पो भन्नु पर्ने थियो हैन र ? यो के कुरा गरेको ? मैले त बुझिन ?” (पृष्ठ ८२) । यसमा अर्जुनले जुन विषयमा संशय गर्नुपर्ने थियो त्यसमा नगरी अर्कै विषयमा संशय प्रकट गरेको हुनाले कृष्णले उनलाई आफ्नो भूमिका सम्झाएको देखिन्छ । यसको प्रतिउत्तरमा अर्जुनले आफू महाभारतको नभई उत्तरआधुनिक कालको अर्जुन भएको उल्लेख गरेका छन्- “यो पुरानो कुरा भयो कृष्ण, उहिल्यै महाभारत कालको । अब यो उत्तरआधुनिक कालको अर्जुनलाई युद्धतर्फ सक्रिय गराउन त्यो गीताको ज्ञान वा दर्शन अपर्याप्त भइसक्यो । हे मधुसूदन ! तिमी मलाई नयाँ गीता सुनाऊ जसले मेरा माथिका प्रश्नहरूको उत्तर दिन सकोस्” (पृष्ठ ८२) । यसमा अर्जुनलाई महाभारत कालको नभएर उत्तरआधुनिक समयको व्यक्तिका रूपमा प्रस्तुत गर्दै महाभारतकालीन समय र अहिलेको समयमा धेरै परिवर्तन आइसकेको हुनाले त्यस समयको गीतादर्शनको पुनर्लेखन गर्नुपर्ने विचार व्यक्त गरिएको छ ।

प्रस्तुत उपन्यासमा कृष्णले वर्तमान समयको अर्जुनलाई परम्परागत ईश्वरीय काल्पनिक कुरा गरेर सम्झाउने कोसिस गरेका छन् तर अर्जुनले त्यसलाई अस्वीकार गर्दै परम्परागत केन्द्र सम्बन्धी धारणा भञ्जन भइसकेको विचार व्यक्त गरेका छन् :

हे कृष्ण ! तिमीले फेरि काइते कुरा गर्नु । तिमी अहिले पनि केन्द्रमै बस्न चाहन्छौ र ‘म’द्वारा सबै समाउन खोज्छौ । अब केन्द्र कहिँ छैन, केन्द्रको विनिर्माण भइसक्यो । केन्द्र भनेको त अकेन्द्रहरूको योग हो, केन्द्र भनेको त एक गति वा यात्राको एक बिन्दु मात्र हो । केन्द्र शाश्वत सत्य होइन र यो सिङ्गो पनि छैन । केन्द्र स्थिर पनि छैन अनि केन्द्र अपरिवर्तनीय छैन । यसैले कृष्ण तिमी सदा केन्द्रमा रहिरहन सक्तैनाँ (पृष्ठ ८३) ।

माथि उल्लिखित कथनमा अर्जुनले केन्द्रको विनिर्माण भइसकेको बताएका छन् । यसमा उनले केन्द्र शाश्वत सत्य नहुने, यो गतिको एउटा बिन्दु मात्र भएको र यात्राका क्रममा यस्ता बिन्दुहरू धेरै हुने विचार प्रस्तुत गरेका छन् । यसमा केन्द्र स्थिर र अपरिवर्तनीय नहुने भएकाले महाभारत कालदेखि अहिलेसम्म कृष्ण केन्द्रमा रहिरहन नसक्ने विचार पनि

246 विमलकुमार सुवेदीको रोसा उपन्यास : मिथकहरूको पुनर्लेखन

व्यक्त गरिएको छ । त्यसैगरी प्रस्तुत उपन्यासमा अर्जुनले कृष्ण र आफूमा भिन्न अस्तित्व रहेको तथा तर्क र प्रमाण युक्त मान्छेको यथार्थ जीवनमा आधारित गीता चाहेको पनि उल्लेख गरेका छन् :

तिमी र म लाग्छ विलकुलै फरक छौं । हामी दुई समय मात्र होइन दुई पृथक् अस्तित्व पनि हौं । तिमी अझै देवताकै प्रतिनिधित्व गरिरहेका छौ तर म मान्छेको किनकि पहिलेको अर्जुन भैं अब मविना तर्क देववाणीको वा देवादेशको पालन गर्न असमर्थ छु । त्यसैले म देवताको दर्शन गीता होइन मान्छेको जीवन गीता सुन्न चाहन्छु । तिमीले सत्यको अद्वैतताको जुन कुरा गरेर जुन एउटा विराट् परमताको स्थापना गर्न खोज्यौ त्यसले गर्दा, हे कृष्ण ! मान्छेको मूल्य, मान्यता र अस्तित्वमा नै गम्भीर सड्कट आइपरेको छ (पृष्ठ ८३) ।

प्रस्तुत कथनमा देवतालाई केन्द्रमा राखिएको परम्परागत गीताका कारण मानवीय अस्तित्व सड्कटमा परेको उल्लेख गरिएको छ । यसमा परम्परागत गीतामा अद्वैतताको मान्यतालाई स्वीकार गरिएको हुनाले एकल केन्द्रीय सत्ताको निर्माण भएको र त्यसमा मानवीय भूमिका गौण बनेको हुनाले बहुलतामा आधारित यथार्थनिष्ठ अर्कै गीताको आवश्यकता रहेको चर्चा गरिएको छ । यसरी प्रस्तुत अनुच्छेदमा परम्परागत गीता र यसका मान्यताप्रति प्रश्न चिह्न खडागर्दै त्यसको पुनर्लेखन गर्नुपर्ने विचार व्यक्त गरिएको देखिन्छ । त्यसैगरी प्रस्तुत उपन्यासमा परम्परागत गीता मान्छेको सामर्थ्यभन्दा परको भएको, यो ठोस प्रमाणहरूलाई भन्दा अदृश्य कुरालाई आधार बनाएकोले यसको नाममा ठगी कार्य भएको पनि उल्लेख गरिएको छ :

... मान्छेको बोध-सामर्थ्यभन्दा बाहिर गएर यो विराट सत्ता एउटा रहस्यमय कुरा बन्यो । भौतिक प्रमाणभन्दा बाहिरका वस्तुका रूपमा यसको आकलन हुनाले ठगहरूले यसलाई देखाएर ठग्ने व्यवसाय चलाए । किन युद्धको सड्कट घडीमा मान्छेको तरल मनस्थितिको अवस्थामा मात्र गीताको उपदेश गर्दछौ ? किन यसलाई सजाउन भव्य कुरुक्षेत्रकै मैदान तिमी उपयोग गर्दछौ ? ... के गीता दालभात खाएर शान्तिको समयमा हर्कमाया र कमान सिंहहरूले चर्चा गर्न सक्दैनन् ? के यताको माटो जित्तिकै, जीवन जित्तिकै र मान्छेको वास्तविकता जित्तिकै नजीक हुन सक्दैन ? (पृष्ठ ८४)

माथि उल्लिखत गद्यांशमा परम्परागत गीता अदृश्य तत्त्वमा आधारित भएकाले यसका नाममा ठगी कार्य भएको उल्लेख गर्दै दृश्यप्रमाण र वस्तु सत्यमा आधारित गीता लेखिनुपर्ने विचार प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा कृष्णले युद्धक्षेत्रमा रहेको समयमा अर्जुनलाई गीता-दर्शन सुनाएर युद्धमा जान प्रेरित गरेको हुनाले त्यस्तो अवस्थामा मान्छेको मनस्थिति

ठीक-बेठीक छुट्याउन नसक्ने तरल हुने भएकाले शान्त क्षणमा सुनेर वा पढेर बोधगर्न मिल्ने र मानवजीवनको यथार्थलाई समेट्ने गीता लेखनुपर्ने धारणा व्यक्त गरिएको छ । त्यसैगरी प्रस्तुत उपन्यासमा मान्छेको ज्ञानको क्षेत्र र सामर्थ्य सीमित रहेको पनि उल्लेख गरिएको छ । यसमा मान्छेको यथार्थ मान्छेभित्रै रहने विचार प्रस्तुत गर्दै उसकै वास्तविकतामा आधारित गीता लेखनुपर्ने कुरामा जोड दिइएको पाइन्छ :

मान्छेले मान्छेजस्तै सोच्छ, मान्छेको दुनियाँ मान्छे नै हो, मान्छेको चरम प्राप्ति र सर्वोच्च ज्ञान मान्छेसम्म मात्र सीमित छ । त्यसैले तिम्रो परब्रह्मता मान्छेको मन र मष्तिस्कभन्दा टाढा छुट्टै कतै अस्तित्वमा होलाजस्तो मलाई त लाग्दैन । वस्तुभन्दा बाहिर वस्तुको कुनै केन्द्र छैन, कृष्ण वस्तुको केन्द्र तिम्री वस्तुभित्रै खोज, कृष्ण आउ अब नयाँ गीताको गीत गाऊ, जसको प्रारम्भ मान्छेबाट हुन्छ र जो मान्छेमा पुगेर टुङ्गिनेछ (पृष्ठ ८५) ।

माथि उद्धृत कथनांशमा वस्तुको सत्य अदृश्य काल्पनिक कुरामा रहेको हुँदैन, यो वस्तुभित्रै रहेको हुन्छ भन्ने विचार प्रस्तुत गरिएको हुन्छ । परम्परागत गीतामा सत्यको अस्तित्व परमतत्त्वमा रहेको हुन्छ भन्ने विचारले मानवजीवनको सत्यलाई पत्ता लगाउन नसकेको हुनाले वस्तुको सत्व वस्तुभित्रै रहेजस्तै मान्छेको सत्य लेखिएको मान्छेकै गीताको खोजी गर्नुपर्ने भाव पनि यसमा व्यक्त गरिएको छ ।

प्रस्तुत उपन्यासमा अर्जुनका माध्यमबाट गीतामा उपनिषद्को आदर्शवादलाई ईश्वरवादी बनाएको विचार व्यक्त गरिएको छ । यसमा परम्परागत अनिश्वरवादी दर्शनलाई ईश्वरवादी बनाएको र सम्पूर्ण दर्शनलाई मिसाएर खिचडी निर्माण गरिएको पनि उल्लेख छ :

तिमीले उपनिषद्को आध्यात्मिक आदर्शवादलाई ईश्वरवादी धर्मका रूपमा परिणत गर्नु र त्यो आदर्श खण्डित भयो । यसले गर्दा उपनिषद्को निस्क्रिय र निर्गुण परब्रह्म जो कुनै पनि पदार्थसँग असम्बद्ध थियो त्यसलाई तर्कद्वारा सक्रिय शरीरधारी ईश्वर बनायो र यसभित्र साङ्ख्यको प्रकृति तत्त्वमा रहेको शक्तिलाई जबरजस्ती मिसाइदियो । तिमिले 'मेरी प्रकृति' भन्यौ र साङ्ख्यको द्वैत प्रवृत्ति वा स्वरूपलाई ईश्वरीय अद्वैततामा मिसायौ । यसले गर्दा साङ्ख्यको स्वरूप मात्र अलमलिएन मूल चुरो नै फेरियो, अनिश्वरवादी दर्शन ईश्वरवादी बन्न पुग्यो (पृष्ठ ८८) ।

माथि उल्लिखित उद्धरणमा गीतामा कृष्णले नयाँ कुरा नल्याएको, उनले प्रचलित उपनिषद्को दर्शनलाई परिवर्तन मात्र गरेको धारणा प्रस्तुत गर्दै गीतामा आफूभन्दा अधिका सबै राम्रा पक्षहरूलाई मिलाउन खोज्दाखोज्दै यो नराम्रो रूपको भएको पनि उल्लेख गरिएको छ- "तिमीले आफूभन्दा अगाडिका सबै राम्रा पक्षहरूलाई बटुल्यौ र सबैलाई एकै ठाउँमा थुपारेर एउटा राम्रो जीव बनाउन खोज्यौ तर विडम्बना स्वरूप त्यो एउटा उँट बन्यो"

248 विमलकुमार सुवेदीको रोसा उपन्यास : मिथकहरूको पुनर्लेखन

(पृष्ठ ९०) । प्रस्तुत उपन्यासमा यसरी बनेको उँटमाथि अर्जुनलाई जबरजस्ती बेहुला बनाएर राखेको कार्यप्रति अर्जुनले आपत्ति प्रकट गरेका छन्- “यस उँटमा दुलाहा बनाएर महाभारतबाट तानेर ल्याएर मलाई बसायौ” (पृष्ठ ९०) । यसरी महाभारतको नायक बनाइए पनि अर्जुनलाई कुनै समयमा गाण्डीव फ्याँकेर रुन बाध्यपार्ने र फेरि विनाकारण युद्ध गर्न लगाउने खेल खेलिएको कारण उनको वीरत्वमा आघात परेको उल्लेख गरिएको छ । यसमा अनिश्चितताका निमित्त लडाइँ गर्न नहुने विचार प्रस्तुत गर्दै परम्परागत केन्द्रीय सत्ताको अस्तित्वलाई पनि अस्वीकार गर्ने भाव व्यक्त गरिएको छ :

यसैले म गाण्डीव उठाउँदिन कृष्ण, किन भने गाण्डीव उठाउनुको लक्ष्य, उद्देश्य र सीमाको निश्चितता प्रस्ट छैन । तिमी जुन विधि, नीति मर्यादा, आदर्श र सामाजिक अनुशासनको गाण्डीव उठाउन लगाएर जुन सत्ता स्थापना गर्न चाहँदै छौ, त्यसको बोधको सामग्री तिमीसँग छैन र शून्यमा कुनै बोध हुन सक्दैन । तिम्रो रित्तो केन्द्रीय सत्तालाई म पटकपटक स्वीकृति प्रदान गर्न असमर्थ छु (पृष्ठ ९१) ।

यस प्रकार उपन्यासकार सुवेदीको रोसा उपन्यासमा कुरुक्षेत्रको युद्ध मैदानमा भएको कृष्ण र अर्जुनको संवाद र यस क्रममा प्रस्तुत गीताको दर्शनलाई पुनर्लेखन गर्ने प्रयास भएको छ । महाभारतमा युद्धको समयमा कृष्ण र अर्जुन बिच भएको संवादलाई यसमा कृष्ण र अर्जुनले गीता-दर्शनका सम्बन्धका गरेको छलफलका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यस सन्दर्भमा अर्जुनले आफू महाभारतकालीन नभएर उत्तरआधुनिक समयको भएको उल्लेख गरी गीता-दर्शनप्रति विमति प्रकट गरेका छन् । युद्ध मैदानमा गएर अर्जुनलाई गीताको सन्देश सुनाई कृष्णले उनको विचलित मानसिकताको फाइदा उठाएको सन्दर्भ उल्लेख गर्दै शान्त अवस्थमा बसेर सोच्दा वर्तमान समयमा त्यो सत्य नहुने विचार प्रस्तुत गर्दै यस उपन्यासमा गीता दर्शनले अदृश्य शक्तिको पक्षपोषण गर्ने भएकाले त्यो अलौकिक र काल्पनिक रहेको उल्लेख गरिएको छ । वर्तमान समयमा तथ्य र प्रमाणमा आधारित सत्यलाई मात्र सत्य मानिने भएकाले त्यस वेलाको गीता अहिलेको समयमा सान्दर्भिक नभएको र गीताले ईश्वरीय शक्ति र सत्ताको कुरा गर्ने भएकाले त्यसमा मान्छेको सत्यता आउन नसकेको उल्लेख गर्दै मानवीय सत्यको खोजीका निमित्त अर्कै गीताको रचना गर्नुपर्ने धारणा पनि यसमा प्रस्तुत गरिएको छ । प्रस्तुत उपन्यासमा प्रचलित गीता-दर्शनप्रति विमति जनाउँदै नवीन यथार्थ उद्घाटन गर्ने नवीन गीताको आवश्यकता रहेको विचार अभिव्यक्त गर्न महाभारतका प्रसङ्गलाई पुनर्लेखन गरिएको छ ।

प्राचीन समयका मिथकहरूका पात्रहरू र घटनाहरूलाई पुनर्लेखन गरी वर्तमान समयका यथार्थ प्रस्तुत गर्नु यस उपन्यासको महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । यसमा एकातिर प्राचीन मिथक र समकालीन सन्दर्भमा मिश्रण गरी वर्तमानमा विकृत यथार्थप्रति व्यङ्ग्य प्रहार गरिएको छ भने अर्कातिर परम्परामा स्थापित मूल्यमान्यता वर्तमानमा असान्दर्भिक भएकाले

तिनको पुनर्व्याख्या र पुनर्लेखन गर्नुपर्ने विचार पनि व्यक्त गरिएको छ । यसरी प्रस्तुत उपन्यासमा परम्पराप्रति आलोचनात्मक दृष्टि प्रस्तुत गरिएको हुनाले क्रिस्टियन मोरारुले उल्लेख गरेअनुसारको 'एक्सटोन्सिव' किसिमको पुनर्लेखन रहेको छ ।

निष्कर्ष

पुनर्लेखन उत्तरआधुनिकतावादी आख्यान लेखनको महत्त्वपूर्ण 'टेक्निक' हो । यसको परम्परा धेरै पुरानो रहेको भए पनि उत्तरआधुनिकतावादले यसलाई नवीन अर्थ प्रदान गरेको छ । परम्परागत मूल्य र मान्यतालाई भत्काउन उत्तरआधुनिकतावादी लेखनले पुनर्लेखनलाई एउटा साधनका रूपमा उपयोग गरेको छ । यसको सम्बन्ध लेखनको शैलिक पक्षसँग रहेको भए पनि उत्तरआधुनिकतावादी दृष्टिको अभिव्यक्तिका निम्ति पुनर्लेखनको प्रयोग हुने भएकाले यसमार्फत् आख्यानको विषय, विचार र शिल्प पक्षहरूको पनि अध्ययन गर्न सकिन्छ । पूर्वकालका मिथक, इतिहास, आख्यान, कथन आदिका पात्र र घटनाहरूलाई वर्तमान समयका सन्दर्भहरूसँग जोडेर गरिने पुनर्लेखन आलोचनात्मक प्रकृतिको रहेको हुन्छ । उपन्यासकार विमलकुमार सुवेदीको रोसा उपन्यासमा पनि परम्परागत मूल्यमान्यताप्रति आलोचनात्मक दृष्टि प्रस्तुत गर्न प्राचीन मिथकहरूको पुनर्लेखन गरिएको छ । यसमा परम्परागत आत्मकेन्द्री र एकत्ववादी दर्शनको आलोचना गर्दै वस्तुकेन्द्री र बहुलवादी दर्शनको स्थापना गर्न कृष्ण-अर्जुन संवाद र गीता दर्शनको पुनर्लेखन गरिएको छ । त्यस्तै मानवीय ज्ञान र सामर्थ्यको सीमिततालाई प्रस्तुत गर्न सिद्धार्थ गौतमको गृहत्यागको प्रसङ्गलाई पुनर्लेखन गरिएको छ भने वर्तमान समयका राजनीतिक, प्रशासनिक तथा सामाजिक क्षेत्रहरूमा देखापरेका विकृतिहरूको व्यङ्ग्यात्मक प्रस्तुतिका निम्ति भगवान् शङ्कर र गङ्गा नदीको सन्दर्भलाई पुनर्लेखन गरिएको छ । यसरी पुनर्लेखनका सम्बन्धमा चर्चागर्ने विद्वान्हरूको विचारअनुरूप यस उपन्यासमा परम्पराले वर्तमान समयको यथार्थलाई सम्बोधन गर्न नसकेको र वर्तमान सन्दर्भमा परम्परागत मिथकहरू अपूर्ण बनेको अवस्थामा वर्तमानको यथार्थलाई समेट्ने किसिमले प्राचीन मिथकलाई पुनर्लेखन गरिएको छ र यसमार्फत् परम्परागत मूल्यमान्यताको पनि पुनर्लेखन गर्नुपर्ने उत्तरआधुनिकतावादी चिन्तन पनि प्रस्तुत गरिएको छ ।

सन्दर्भ सामग्रीसूची

Abrams, M. H. (2009). *A handbook of literary terms*. New Delhi : Cengage Learning India Private Limited.

बराल, ऋषिराज. (२०५६). *उपन्यासको सौन्दर्यशास्त्र*. ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

Barth, John. (1984). *The friday book : Other non-fiction*, London : John Hopkins University Press.

Barthe, Roland. (1977). *The death of the author, in image, music, text*. Trans. by Stephen Heath. London : Fontana.

250 विमलकुमार सुवेदीको रोसा उपन्यास : मिथकहरूको पुनर्लेखन

Borges, Jorge Lius. (1998). *Pierre menard, author of the quixote in collected fiction*. Trans. by Andrew Hurley. London : Allen Lane.

Coste, Didier. (2019). *Rewriting, literariness, literary history*. www.journal.openedition.org.

Eco, Umberto. (1994). *Reflection on the name of the rose*. Trans. by William Weaver. London : Minerva.

Hanes, Ioana Gianina. (2019). *About two concepts : Postmodernism and Rewriting*. www.jhss.ro.

Hutcheon, Linda. (2006). *A theory of adaptation*. Routledge.

Iser, Wolfgang. (1978). *The act of reading. A theory of aesthetic response*. London : Routledge.

लुइटेल्, खगेन्द्रप्रसाद. (२०६९). *नेपाली उपन्यासको इतिहास*. काठमाडौं : नेपाल प्रज्ञाप्रतिष्ठान ।

Miloi, Ionut. (2019). *The ideologies of rewriting*. www.diacroniadotro.org.

Moraru, Christian. (2001). *Rewriting : Postmodern narrative and cultural critique in the age of cloning*. Albany : State University of New York.

प्रधान, कृष्णचन्द्रसिंह. (२०६१). *नेपाली उपन्यास र उपन्यासकार (चौथो संस्क.)*. ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

Russell, Lucy & Dabson, Eleanor . (2015). *Introduction : Rewriting(S)*. www.mhra.org.uk.

त्रिपाठी, वासुदेव. (२०५८). *पाश्चात्य समालोचनाको सैद्धान्तिक परम्परा*. भाग १ (पाँचौं संस्क.). ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

शर्मा. सावित्रीकुमारी. (२०७०). *विमलकुमार सुवेदीको उपन्यासकारिता*. अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र. त्रिभुवन विश्वविद्यालय. काठमाडौं ।

श्रेष्ठ, जीवनकुमार. (२०७५). *नेपाली उपन्यासमा अधिआख्यान (२०५०-२०६९)*. अप्रकाशित विद्यावारिधि शोधप्रबन्ध. त्रिभुवन विश्वविद्यालय काठमाडौं ।

श्रेष्ठ, दयाराम. र शर्मा, मोहनराज. (२०६३). *नेपाली साहित्यको सङ्क्षिप्त इतिहास*. (आठौं संस्क.) ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

सुवेदी, विमलकुमार. (२०६१). *रोसा*. ललितपुर : रुद्रबहादुर थापा ।